

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Філософський факультет

Кафедра релігієзнавства

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заст. декана
філософського факультету
Дмитро НЕЛІЦА

« 31 » 08 2021 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ІСТОРІЯ СВІТОВОЇ РЕЛІГІЄЗНАВЧОЇ ДУМКИ

для студентів

галузь знань 03 Гуманітарні науки
спеціальність 031 Релігієзнавство
освітній рівень перший (бакалаврський)
освітня програма Релігієзнавство
вид дисципліни обов'язкова

Форма навчання	денна
Навчальний рік	2021 / 2022
Семестр	III
Кількість кредитів ECTS	4
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська
Форма заключного контролю	іспит

Викладачі: Сарапін Олександр Васильович, к.ф.н., доцент кафедри релігієзнавства;

Пролонговано: на 20 22 / 20 23 н.р. Дж Масікова «31» 08 2022р.
(підпис, ПІБ, дата)

на 20 ___ / 20 ___ н.р. (_____) «__» ___ 20 ___ р.
(підпис, ПІБ, дата)

КИЇВ – 2021

Розробник: Саранін Олександр Васильович, к.ф.н., доцент кафедри релігієзнавства

ЗАТВЕРДЖЕНО

Зав. кафедри _____

 (Євген ХАРЬКОВЩЕНКО)

(підпис)

Протокол № 1 від «26» серпня 2021 р.

Схвалено науково-методичною комісією факультету

Протокол від «31» серпня 2021 року № 2

Голова науково-методичної комісії _____

(підпис)

(Ірина МАСЛІКОВА)

(прізвище та ініціали)

«31» серпня 2021 року

*Хромоковано на 2022-2023 н.р. Збр. №2 від 31.08.2022р
Маслікова І.І. *

ВСТУП.

1. Мета дисципліни – ознайомлення студентів з особливостями процесу формування релігієзнавчих ідей, концепцій, теорій і значними доробками світової релігієзнавчої думки.

2. Попередні вимоги до вибору навчальної дисципліни:

1. **Знати** особливості викладу основних тем дисципліни.
2. **Вміти** пояснити найбільш помітні в світовій релігієзнавчій думці варіанти розв'язання питань теорії релігії та орієнтуватись у першоджерелах
3. **Володіти елементарними навичками** наукового дослідження та критичного аналізу джерел; використання іншомовних фахових інформативних джерел з тематики історії світової релігієзнавчої думки.

3. Анотація навчальної дисципліни:

дисципліна «Історія світової релігієзнавчої думки» є обов'язковою нормативною дисципліною для спеціальності «релігієзнавство», що читається у першому семестрі II курсу бакалаврату. В змістовному відношенні являє собою відтворення в історичному контексті метаморфоз та закономірностей формування і розгортання знань про релігію та її феномени. Відтак об'єктом викладу цієї дисципліни постають процеси формування, становлення та розгортання релігієзнавчих ідей, концепцій, теорій, підходів.

4. Завдання (навчальні цілі):

надати студентам свідчення про різні підходи з приводу часу та місця появи світової релігієзнавчої думки; розкрити закономірності формування і розгортання знань про релігію та її феномени; окреслити основні етапи поступу світової релігієзнавчої думки; посприяти формуванню навичків критичного аналізу значних здобутків представників світової релігієзнавчої думки.

Дисципліна спрямована на формування наступних програмних компетентностей:

ЗК 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 4. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК 5. Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 8. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК 9. Здатність спілкуватися іноземною мовою.

ФК 1. Усвідомлення структури релігієзнавства та його теоретичних основ.

ФК 10. Здатність виявляти потенційні зв'язки предметних знань релігієзнавства і їх застосування при аналізі актуальних суспільних проблем.

5. Результати навчання за дисципліною:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність)		Методи викладання і навчання	Методи оцінювання	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
Знати:				
1.1.	Змістовне наповнення та витоки світової релігієзнавчої думки та особливості її тлумачення	лекція, самостійна робота	тест-контрольна робота, іспит	10
1.2.	основні етапи поступу світової релігієзнавчої думки	лекція, самостійна робота	тест-контрольна робота, іспит	10
1.3.	розрізнення історії світової релігієзнавчої думки та історії світового релігієзнавства	лекція, самостійна робота	тест-контрольна робота, іспит	10
1.4.	особливості розв'язання питань релігії, наявних у творах значних представників світової релігієзнавчої думки	лекція, самостійна робота	тест-контрольна робота, іспит	10
Вміти:				
2.1.	Демонструвати обізнаність з дослідницькими проектами і спеціалізованою літературою, в яких розкриваються питання історії світової релігієзнавчої думки.	лекція, семінари, самостійна робота	усне опитування, іспит	5
2.2.	пояснювати запропоновані класиками світової релігієзнавчої думки особливості розв'язання її різних проблем.	семінари, самостійна робота	усні доповіді, іспит	5
2.3.	орієнтуватись у першоджерелах, коментованій літературі та реферативних викладах	семінари, самостійна робота	усні доповіді, іспит	10
Комунікація:				
3.1.	Використовувати знання іноземних мов для аналізу читання новітньої спеціалізованої літератури у процесі підготовки до семінарських занять та написання самостійних робіт	семінари, самостійна робота	усні доповіді, іспит	5
3.2.	подавати результати опрацьованих першоджерел у вигляді доповідей повідомлень, реферування, конспектів	семінари, самостійна робота	усні доповіді, диспути	10
3.3.	проводити на належному рівні полеміку стосовно дискусійних аспектів розв'язання проблем релігії класиками світової релігієзнавчої думки	семінари, самостійна робота	усні доповіді, бліц-опитування, диспути	10
Автономність та відповідальність:				
4.1.	здійснювати самостійний пошук рекомендованої до семінарів та додаткової літератури з тематики світової релігієзнавчої думки	семінари, самостійна робота	усні доповіді, диспути	10
4.2.	нести відповідальність за достовірність	семінари,	усні доповіді,	5

	і конфесійну неупередженість дослідницьких розшуків, письмових робіт та апробованих на семінарах докладів.	самостійна робота	диспути	
--	--	-------------------	---------	--

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання

Результати навчання дисципліни	1.1-1.3.	1.4	2.1-2.3.	3.1-3.3	4.1-4.2.
Програмні результати навчання					
ПРН 1. Використовувати усно і письмово професійну українську мову			+	+	+
ПРН 4. Аналіз сучасних тенденцій співіснування різних конфесій в умовах глобалізації та міжкультурного діалогу.	+	+	+	+	+
ПРН 16 Мати навички управління комплексними діями або проектами при розв'язанні складних проблем у професійній діяльності, нести відповідальність за прийняття рішень у непередбачуваних умовах..	+	+	+	+	

7. Схема формування оцінки:

7.1 Форми оцінювання

Контроль знань здійснюється за системою ECTS, яка передбачає дворівневе оцінювання засвоєного матеріалу, зокрема **оцінювання теоретичної підготовки** – результати навчання (знання 1.1–1.4), що складає 40% від загальної оцінки та **оцінювання практичної підготовки** – результати навчання (вміння 2.1-2.3); (комунікація 3.1-3.3); (автономність та відповідальність 4.1-4.2), що складає 60% загальної оцінки.

Оцінювання семестрової роботи:

1. **Усна доповідь, доповнення та участь в дискусіях на семінарах:** РН 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3, 4.1, 4.2 – 36 / 60 балів
2. **Самостійна робота (дослідження з тематики, присвяченій виявленню елементів знань про релігію у творчості одного з представників античної інтелектуальної думки):** РН 1.3, 2.1, 2.3, 3.1, 3.2, 4.2 – 12 / 20 балів
3. **Тест-контрольні роботи (дві):** РН – 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 2.1 – 12 / 20 балів

Семестрову кількість балів формують бали, отримані студентом у процесі засвоєння матеріалу з усіх (двох) частин навчальної дисципліни. Загальна семестрова оцінка складаються із балів, отриманих за 1) аудиторну роботу (усні доповіді, доповнення та участь в дискусіях на семінарах), 2) індивідуальну самостійну роботу (підготовка реферату), 3) дві тест-контрольні роботи, з урахуванням коефіцієнту 0,6. Всі види робіт в семестрі мають в підсумку:

- в максимальному вимірі $100 \text{ балів} \times 0,6 = 60 \text{ балів}$
- в мінімальному вимірі $60 \text{ балів} \times 0,6 = 36 \text{ балів}$

У разі відсутності на семінарському занятті студент має відпрацювати завдання на семінар в письмовій формі.

Підсумкове оцінювання у формі іспиту:

Іспит у письмовій формі – РН 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 2.1, 2.2. – 24 / 40 балів

Екзаменаційне оцінювання відбувається в письмовій формі. Білет складається з двох питань, кожне з яких оцінюється за шкалою 20 балів, що в загальному підсумку дає 40 балів за іспит. Студент не допускається до іспиту, якщо під час семестру набрав менше, ніж 20 балів.

Для отримання загальної позитивної оцінки з дисципліни оцінка за іспит не може бути меншою 24 балів. У випадку, коли студент на іспиті набрав менше 24 балів, вони не додаються до семестрової оцінки (незалежно від кількості балів, отриманих під час навчального періоду). В екзаменаційній відомості у колонці «бали за іспит/екзамен» ставиться «0», а в колонку «підсумкова оцінка з дисципліни» переноситься лише кількість балів, отриманих під час семестру. Рекомендований мінімум допуску до іспиту – 36 балів.

Таким чином, підсумкова оцінка з дисципліни (мінімум 60, максимум 100 балів) складається із суми кількості балів за семестр (мінімум 36, максимум 60 балів) та екзаменаційної роботи (мінімум 24, максимум 40 балів).

При простому розрахунку отримуємо:

	Семестрова кількість балів	Іспит	Підсумкова оцінка з дисципліни
Мінімум	36	24	60
Максимум	60	40	100

7.2 Організація оцінювання:

Семестрова робота		Семестрова кількість балів	
		Min – 36 бали	Max – 60 балів
Аудиторна робота: усна доповідь на семінарі, доповнення, участь в дискусіях	До тем: 3, 5, 7, 9, 11, 12, 14, 16, 18, 20, 22, 24, 26, 28. протягом семестру. У разі відсутності студента на занятті, теми необхідно відпрацювати в письмовому вигляді	«3» x 14 = 42	«5» x 14 = 70
Індивідуальна самостійна робота	До тем 2, 4, 6: Підготовка реферату, присвяченого виявленню елементів знань про релігію у творчості одного з представників античної інтелектуальної думки (за вибором студента)	«6» x 1 = 6	«10» x 1 = 10
Тест-контрольні роботи	Перша до тем 1, 2, 4, 6, 8, 10, 13, 15, Друга до тем 17, 19, 21, 23, 25, 27.	«6» x 2 = 12	«10» x 2 = 20
Загальна семестрова оцінка без урахування коефіцієнту		60	100
Загальна семестрова оцінка з урахуванням коефіцієнту 0,6		«60» x 0,6 = 36	«100» x 0,6 = 60

Критерії оцінювання:

1. Аудиторна робота:

Усна доповідь

5 балів – студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, використовуючи обов'язкову та додаткову літературу

4 бали – студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу. Допускаються несуттєві неточності

3 бали – в цілому володіє навчальним матеріалом, але не демонструє глибини знань, не спирається на необхідну навчальну літературу, Має у відповіді суттєві неточності

2 бали – не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань. Має суттєві помилки у відповіді.

Доповнення / участь в дискусіях

3 бали – доповнення змістовне, ґрунтовне, конструктивно доповнює обговорення теми,

2 бали – доповнення змістовне

1 бал – доповнення містить інформацію, що суттєво не розширює дискусію

2. Індивідуальна самостійна робота (підготовка реферату):

10 балів – студент у повному обсязі володіє опрацьованими джерелами, вільно та аргументовано презентує їх потенціал, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, правильно інтерпретує отримані результати, демонструє самостійність, достовірність, незаангажованість здійсненого дослідження

9 балів – студент у повному обсязі володіє опрацьованими джерелами, але недостатньо аргументовано їх розкриває, по можливості конструктивно виявляє зміст поставлених у роботі завдань

8 балів – студент у достатньому обсязі володіє опрацьованими джерелами, вільно їх розкриває, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставлених у роботі завдань; допускаються несуттєві неточності

7 балів – в цілому володіє опрацьованим матеріалом, але не демонструє глибини знань, не спирається на необхідні джерела; у роботі містяться суттєві неточності

6 балів – не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його розкриває, недостатньо виявляє зміст поставлених завдань; у роботі містяться суттєві помилки.

3. Тест-контрольна робота (дві):

Тест-контрольна робота дозволяє оцінити певний обсяг знань, якими володіє студент і те, наскільки ці знання є систематизованими. Вона укладена таким чином, що студент при умові відвідування лекцій і належної самостійної підготовки в семестрі в змозі відповісти мінімум на п'ять запропонованих питань.

10 балів – студент дав правильні відповіді на усі питання тесту.

9 балів – студент неправильно відповів тільки на одне питання тесту.

8 балів – студент дав неправильну відповідь на два питання тесту.

7 балів – студент дав неправильну відповідь на три питання тесту.

6 балів – студент дав неправильну відповідь на чотири питання тесту.

4. Кожне питання в екзаменаційній роботі:

20-16 балів студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, правильно інтерпретує отримані результати, використовує обов'язкову та додаткову літературу, демонструє самостійність письмової роботи

15-11 балів - студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу, демонструє самостійність письмової роботи.

Допускаються несуттєві неточності

10-6 балів - в цілому володіє навчальним матеріалом, але не демонструє глибини знань, самостійності у вирішенні поставлених завдань, не спирається на необхідну навчальну літературу, робота містить суттєві неточності

5-0 балів - не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань. Має суттєві помилки в роботі. Демонструє не самостійність у виконанні завдань

7.3 Шкала відповідності оцінок

Відмінно / Excellent	90-100
Добре / Good	75-89
Задовільно / Satisfactory	60-74
Незадовільно / Fail	0-59

**СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЛЕКЦІЙНИХ І СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ.**

№ п/п	Номер і назва теми	Кількість годин		
		лекції	семінари	самостійна робота
Частина 1. Загальні питання історії світової релігієзнавчої думки та її формативний період.				
1.	Тема 1. Історія світової релігієзнавчої думки: зміст, методологія, періодизація.	2		2
2.	Тема 2. Елементи релігієзнавчої думки у творах давньогрецьких інтелектуалів.	2		2
3.	Тема 3. Благочестя у діалозі Платона «Світфрон».		2	2
4.	Тема 4. Релігієзнавча думка елліністичної епохи.	2		2
5.	Тема 5 Лист Епікура до Менекея. Головні думки.		2	2
6.	Тема 6. Релігієзнавча думка в історії язичницького Риму.	2		2
7.	Тема 7. Питання релігії у трактаті Цицерона «Про природу богів» (Книга друга).		2	2
8.	Тема 8. Релігієзнавча думка доби середньовіччя: християнський контекст.	2		2
9.	Тема 9. Твір П. Абеяра «Діалог між Філософом, Іудеєм і Християнином».		2	2
10.	Тема 10. Релігієзнавча думка епохи середньовіччя: мусульманський та іудейський контексти	2		2
11.	Тема 11. аш-Шахрастані «Книга про релігії і секти» (Передмови. Вступ).		2	2
12.	Тема 12. Твір Єгуди Галеві «Кузарі» (розділ 1).		2	2
13.	Тема 13. Вчення про релігію в контексті італійського Відродження.	2		2
14.	Тема 14. Питання релігії у праці Н.Макіавеллі «Міркування з приводу першої декади Тита Лівія» (кн. 1)		2	2
15.	Тема 15. Релігієзнавча думка французького, іспанського і Північного Ренесансу. Тест-контрольна робота	4		4
16.	Тема 16. Аналіз праці Миколая Кузанського «Про мир віри».		2	2
Частина 2. Етапи становлення та розгортання світової релігієзнавчої думки.				
17.	Тема 17. Релігієзнавча думка у дослідженнях представників епохи раннього модерну (90-ті рр. XVI – початок XVIII ст.).	2		2
18.	Тема 18. Проблеми релігії у творі Б. Спінози «Теологічно-політичний трактат».		2	2
19.	Тема 19. Релігієзнавча думка англійського Просвітництва.	2		2
20.	Тема 20. «Лист про віротерпимість» Джона Локка.		2	2
21.	Тема 21. Релігієзнавча думка французького Просвітництва.	2		2
22.	Тема 22. Політичне трактування релігії у творі Ж.-Ж. Руссо «Про суспільний договір, чи Принципи політичного права» (глава VIII четвертої книги).		2	2
23.	Тема 23. Метаморфози релігієзнавчої думки	2		2

	німецького Просвітництва.			
24.	Тема 24. Драматична поема Г.-Е. Лессінга «Натан Мудрий».		2	2
25.	Тема 25. Релігієзнавча думка німецького романтизму.	2		2
26.	Тема 26. Аналіз праці Ф. Шляєрмахера «Промови про релігію до освічених людей, її зневажуючих» (промова 2).		2	2
27.	Тема 27. Релігієзнавчі пошуки філософів та соціологів першої пол. XIX ст. (постромантичний період). Тест-контрольна робота.	2		4
28.	Тема 28. Основні ідеї праці Л. Фюєрбаха «Сутність християнства» (Передмова до другого видання. Вступ).		4	2
	ВСЬОГО	30	30	60

Загальний обсяг 120 год., в тому числі:

Лекцій – **30 год.**

Семінари – **30 год.**

Самостійна робота – **60 год.**

9. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основна:

1. Епікур. Лист до Менекея. Головні думки // Читанка з філософії. – К.: Довіра, 1992. – Т.1: Філософія стародавнього світу. – С. 176-181.
2. Мислителі німецького Просвітництва. Антологія / Упорядники Л. Рудницький і О. Фешовець. Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 2003. – 588 с.
3. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або принципи політичного права / Пер. з фр. О. Хома. – К.: Port-Royal, 2001. – 349 с.
4. Спіноза Б. Теологічно-політичний трактат / Пер з лат. В. Литвинова. – К.: Основи, 2003. – 237 с.
5. Ціцерон. Про природу богів. Книга друга // Ціцерон. Про державу. Про закони. Про природу богів / Пер. з лат. В. Литвинова. К.: Основи, 1998. – С. 295-360.
6. Abaelardus Petrus. Dialogus inter Philosophum, Iudaeum et Christianum / Ed. R. Thomas. – Stuttgart: Bad Cannstatt, 1970. – 171 p.
7. Feuerbach L. Das Wesen des Christentums (1841). Dritte, durchgesehene Auflage. – Berlin: Akademie Verlag GmbH, 2006. – S. 28-74.
8. Hirschfeld H. The Kuzari (Khitab al-Khazari): An Argument for the Faith of Israel (1905; reprint, New York, 1964
9. Locke J. A Letter concerning toleration // Locke J. A letter concerning toleration and other writings. – Indianapolis: Liberty Fund, Inc, 2010. – P. 7-67.
10. Machiavelli N. Discorsi Libro primo // Machiavelli N. Discorsi Sopra La Prima Deca Di Tito Livio. – Firenze: Sansoni, 1971. – P. 2-151.
11. Nicholas of Cusa. De pace fidei and Cribratio Alkorani: Translation and Analysis / Transl. J.Hopkins. Second Edition. – Minneapolis 1994.
12. Plato. Euthyphro / Transl. H.N. Fowler // Plato. Euthyphro. Apology. Crito. Phaedo. Phaedrus. – Harvard Univ. Press, 2005. – P. 7-59.

Додаткова:

1. Абеляр. Історія моїх страждань. Листування Абеяра й Елоїзи / Пер. з лат. Р. Паранько. – Львів: Літопис, 2004. – 136 с.

2. Арістотель. Метафізика / Пер. З давньогр. О. Панича. – К.: Темпора, 2022. – 848 с.
3. Гофман Г. Історія релігієзнавства в Польщі / Пер. з пол. К. Новікової. – К.: Дух і Літера, 2010. – 332 с.
4. Дільтей В. Історія молодого Гегеля. Віндельбанд В. Відновлення гегельянства / Пер. з нім. О. Литвиненко. К.: ВПЦ «Три крапки», 2008. – 306 с.
5. Кушаков Ю.В. Нариси з історії німецької філософії Нового часу. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 572 с.
6. Сарапін О.В. Аристотелівське сприйняття питань релігії та його історичні метаморфози // Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник. 2016. – № 3 (7) – С. 39-42.
7. Сарапін О.В. До питання про зміст понятійних конструкцій «історія вітчизняної релігієзнавчої думки» та «історія вітчизняного релігієзнавства» // Релігієзнавчі нариси. 2019. – № 9. – С. 34-46.
8. Сарапін О.В. Історія світової релігієзнавчої думки. Ректорські контрольні експрес-тести // Збірник ректорських контрольних тестів з релігієзнавчих дисциплін (згідно з кредитно-модульною системою). Модульні та навчальні тести для індивідуальної роботи і самоконтролю. – К.: Фітосоціоцентр, 2011. – С. 341-344.
9. Сарапін О.В. Особливості сприйняття релігії та її конфесійна ідентифікація у полемічних творах Мелетія Смотрицького // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. Філософія. Політологія. – 2014. – № 1 (115). – С. 39-43.
10. Сарапін О.В. Роздуми про теперішній стан вітчизняного релігієзнавства: чи варто уникати полярних методологічних стратегій? // Філософська думка. – 2013. – № 6. – С. 36-45.
11. Федорак Н. Ключові тексти Середніх віків і Відродження (Західна Європа). Навчально-методичний посібник. – Львів: Український католицький університет, 2021. – 300 с.
12. Шалагінов Б.Б. Класики і романтики: Штудії з історії німецької літератури XVIII – XIX століть – К.: Вид. дім «КМА», 2013 – 440 с.
13. Blum P. R. *Philosophy of Religion in the Renaissance*. Burlington, Farnham: Ashgate Publishing Limited, 2010. – 222 p.
14. Bolle K.W. *In Defense of Euhemerus*. // *Myth and Law among the Indo-Europeans: Studies in Indo-European Comparative Mythology* /ed. by J. Puhvel. – Berkeley, 1970. – P. 19–38.
15. Despland M. *La religion en occident: Évolution des idées et du vécu*. – Montreal: Fides. 1979. – XIV-586 p.
16. Harrison P. «'Religion»' and the Religions in the English Enlightenment. – Cambridge University Press, 1990. – 277 p.
17. Jacob M. C. *The Secular Enlightenment*. – New Haven: Princeton University Press, 2019. – 352 p.
18. *Encyclopedia of Religion* / ed. L. Jones. Second edition. – Macmillan Reference, 2005. – Vol. 1-15.
19. Feil E. *From the Classical Religio to the Modern Religion. Elements of a Transformation between 1550 and 1650 / Religion in History. The Word, the Idea, the Reality / La religion dans l'histoire. Le mot, l'idée, la réalité* // ed. M. Despland, G. Vallée. – Waterloo, Ontario: Wilfrid Laurier University Press, 2006. – P. 31–44.
20. Introvigne M., Stark R. *Religious Competition and Revival in Italy: Exploring European Exceptionalism* // *Interdisciplinary Journal of Research on Religion*. – 2005. – Vol. 1 – № 1. – Article 5. – P. 1-18.
21. Nongbri B. *Before Religion: A History of modern Concept*. – New Haven: Yale University Press, 2013. – 275 p.
22. Rudolph K. *Historical Fundamentals and the Study of Religions*. – New York and London: Macmillan Pub Co., 1985
23. Sharpe E.J. *Comparative Religion: A History*. – London: Duckworth, 1975. – XVI + 311 p.
24. Young B. *Religion and Enlightenment in Eighteenth-Century England. Theological Debate from Locke to Burke*. – Oxford: Clarendon Press, 1998. – XII + 259 p.